

COMMISSION DES ASSURANCES

Bruxelles, le 30 juin 2003

DOC C/2000/18

AVIS

émis d'initiative par la Commission des Assurances concernant la couverture de la faute intentionnelle des mineurs au départ de la police responsabilité civile relative à la vie privée.

1. POSITION DU PROBLÈME

Le présent avis est donné par la Commission, suite à certains événements marquants au cours desquels des enfants mineurs qui jouaient, ont causé des dommages intentionnels à des personnes et à des biens et suite à l'intérêt que la presse y a porté.

La Commission des Assurances s'est penchée sur la couverture de la responsabilité de tels dommages commis même intentionnellement par des mineurs dans le cadre de l'arrêté royal du 12 janvier 1984 déterminant les conditions minimales de garantie des contrats d'assurance couvrant la responsabilité civile extra-contractuelle relative à la vie privée.

Le texte de l'article 6, 6° de l'arrêté royal du 12 janvier 1984 disposait originellement que : "Peuvent être exclus de la garantie ... 6° les dommages découlant de la responsabilité civile extra-contractuelle personnelle de l'assuré âgé de plus de 16 ans, auteur de dommages commis soit intentionnellement soit sous l'effet de stupéfiants, soit en état d'ivresse ou d'intoxication alcoolique; ..."

Vu qu'il s'agit ici d'une réglementation des condi-

COMMISSIE VOOR VERZEKERINGEN

Brussel, 30 juni 2003

DOC C/2000/18

ADVIES

op eigen initiatief uitgebracht door de Commissie voor Verzekeringen betreffende de dekking van de opzettelijke fout van minderjarigen in het kader van de polis burgerrechtelijke aansprakelijkheid met betrekking tot het privé-leven.

1. PROBLEEMSTELLING

Onderhavig advies wordt door de Commissie uitgebracht, naar aanleiding van sommige opvallende gebeurtenissen waarin spelende minderjarigen opzettelijk schade hebben toegebracht aan personen en goederen, feiten waaraan overigens veel mediabelangstelling werd besteed.

De Commissie voor Verzekeringen heeft zich beraden over de dekking van de aansprakelijkheid voor dergelijk "opzettelijk" door minderjarigen veroorzaakte schade in het kader van het koninklijk besluit van 12 januari 1984 tot vaststelling van de minimumgarantievoorwaarden van de verzekeringsovereenkomsten tot dekking van de burgerrechtelijke aansprakelijkheid buiten overeenkomst met betrekking tot het privé-leven.

De tekst van artikel 6, 6° van het koninklijk besluit van 12 januari 1984 luidde oorspronkelijk als volgt : "Van de dekking kunnen worden uitgesloten : ... 6° de schade voortvloeiend uit de persoonlijke burgerrechtelijke aansprakelijkheid buiten overeenkomst van de verzekerde die meer dan 16 jaar oud is en die hetzij opzettelijk schade veroorzaakt, hetzij als gevolg van het gebruik van verdovende middelen, van een staat van dronkenschap of alcoholintoxicatie ;...".

Vermits het hier gaat om een reglementering van

tions de garantie minimum, cette disposition de l'arrêté royal de 1984 devrait être comprise dans ce sens que la responsabilité pour les fautes même intentionnelles des mineurs de 16 ans et moins devait être couverte obligatoirement par les polices RC vie privée.

La pratique des polices était fixée dès lors dans ce sens que le marché accordait sa couverture aux fautes commises par les assurés jusqu'à 16 ans, indépendamment de la qualification de ces fautes.

Après l'introduction de la nouvelle loi sur le contrat d'assurance terrestre du 25 juin 1992, l'arrêté royal du 12 janvier 1984 précité a été modifié.

L'article 8 de la loi du 25 juin 1992 sur le contrat d'assurance terrestre dispose que : "Nonobstant toute convention contraire, l'assureur ne peut être tenu de fournir sa garantie à l'égard de quiconque a causé intentionnellement le sinistre.

L'assureur répond des sinistres causés par la faute, même lourde, du preneur d'assurance, de l'assuré ou du bénéficiaire. Toutefois, l'assureur peut s'exonérer de ses obligations pour les cas de faute lourde déterminés expressément et limitativement dans le contrat.

Le Roi peut établir une liste limitative des faits qui ne peuvent être qualifiés de faute lourde". (A ce jour le Roi n'a pas encore dressé une telle liste.)

A l'époque on a vraisemblablement estimé que, suite à l'introduction de cette nouvelle disposition légale, une modification de l'article 6, 6° de l'arrêté royal du 12 janvier 1984 s'imposait. Après modification par l'arrêté royal du 24 décembre 1992, cet article dispose actuellement que : "Peuvent être exclus de la garantie ... 6° les dommages découlant de la responsabilité civile personnelle extra-contractuelle de l'assuré ayant atteint l'âge de discernement, auteur d'un sinistre résultant de fautes lourdes déterminées expressément et limitativement aux conditions générales du contrat; ...".

Dans la pratique, il s'avère que des parents ayant souscrit une police RC familiale et croyant être couverts pour toutes les fautes commises par leurs

minimumgarantievoorwaarden, moest deze bepaling van het koninklijk besluit van 1984 in die zin begrepen worden dat de aansprakelijkheid voor zelfs opzettelijke fouten van minderjarigen van 16 jaar en jonger verplichtend door de polissen B.A. privé-leven moest worden gedekt.

In de praktijk was het dan ook zo dat in de markt dekking werd verleend voor de fouten begaan door verzekerden tot 16 jaar, zonder rekening te houden met de kwalificatie van die fouten.

Na de invoering van de nieuwe wet op de landverzekeringsovereenkomst van 25 juni 1992 werd het genoemd koninklijk besluit van 12 januari 1984 gewijzigd.

Artikel 8 van de wet van 25 juni 1992 op de landverzekeringsovereenkomst bepaalt : "Niettegenstaande enig andersluidend beding, kan de verzekeraar niet verplicht worden dekking te geven aan hem die het schadegeval opzettelijk heeft veroorzaakt.

De verzekeraar dekt de schade veroorzaakt door de schuld, zelfs de grove schuld, van de verzekeringnemer, de verzekerde of van de begunstigde. De verzekeraar kan zich echter van zijn verplichtingen bevrijden voor de gevallen van grove schuld die op uitdrukkelijke en beperkende wijze in de overeenkomst zijn bepaald.

De Koning kan een beperkende lijst opstellen van feiten die niet als grove schuld aangemerkt mogen worden". (Tot op heden heeft de Koning nog geen dergelijke lijst opgesteld.)

Destijds werd blijkbaar geoordeeld dat ingevolge de invoering van deze nieuwe wettelijke bepaling, een wijziging van artikel 6, 6° van het koninklijk besluit van 12 januari 1984 zich opdrong. Na de wijziging bij het koninklijk besluit van 24 december 1992 luidt het artikel thans als volgt : "Van de dekking kunnen worden uitgesloten ... 6° de schade voortvloeiend uit de persoonlijke burgerrechtelijke aansprakelijkheid buiten overeenkomst van de verzekerde die de jaren des ondersheids heeft bereikt en die een schadegeval veroorzaakt voortvloeiend uit gevallen van grove schuld die op uitdrukkelijke en beperkende wijze in de algemene voorwaarden van de overeenkomst zijn bepaald; ...".

In de praktijk stuiten de ouders die een polis BA privé-leven onderschreven hebben en die gedekt menen te zijn voor alle fouten die hun kinderen

enfants, se voient opposer un refus de couverture de la part des assureurs sur base de la faute lourde ou intentionnelle. Même si la responsabilité civile des parents est couverte, il ne reste pas moins que la responsabilité personnelle du mineur d'âge assuré reste non couverte et il existe une crainte que l'assureur exerce un recours subrogatoire contre l'enfant dès qu'il est devenu majeur.

Cette problématique a déjà donné lieu à des questions parlementaires (comme par exemple la question parlementaire n° 113 de C. Eerdekens du 8 décembre 2000, Doc.Parl. Chambre, QRVA 50.063 du 12 février 2001). Dans sa réponse, le Ministre de l'Economie rappelle le principe selon lequel l'acte intentionnel n'est pas assurable. La couverture du fait intentionnel est contraire au calcul de probabilité à la base de la technique de l'assurance. Selon le Ministre ce principe était rappelé lors des travaux préparatoires de la loi du 25 juin 1992 sur le contrat d'assurance terrestre.

Toutefois, le Ministre reconnaît que l'article 8 de la loi du 25 juin 1992 précitée n'interdit pas à l'assureur d'octroyer une couverture de la responsabilité civile des parents pour les fautes intentionnelles de leurs enfants.

Le Ministre laisse sans réponse la question de savoir si les articles 8 et 41 de la loi du 25 juin 1992 autorisent un recours de l'assureur des parents à l'encontre de l'enfant responsable.

D'après ce que la Commission a pu constater, la société s'attend à ce que la couverture d'assurance puisse être accordée à des mineurs en dessous d'un certain âge, même lorsqu'ils ont commis une faute intentionnelle.

La Commission des Assurances a consacré plusieurs séances à la discussion des modalités d'introduction d'une telle couverture. Au cours de ces séances (6 juillet 2000, 7 septembre 2000, 16 novembre 2000, 20 juin 2001, 15 novembre 2001, 28 mai 2003 et 25 juin 2003), les positions de certaines délégations ont évolué. Un consensus a enfin été dégagé sur un certain nombre de positions de départ. (voir infra, sub 2)

—♦—

begaan, vaak op een weigering van de verzekeraar om zijn dekking te verlenen op grond van een grove schuld of van een opzettelijke fout.. Zelfs indien de burgerrechtelijke aansprakelijkheid van de ouders gedekt is, blijft de persoonlijke aansprakelijkheid van de verzekerde minderjarige ongedekt en bestaat de vrees dat de verzekeraar een subrogatoire vordering instelt tegen het kind eens dit meerderjarig geworden is.

De aangelegenheid gaf reeds aanleiding tot parlementaire vragen (zo bijvoorbeeld de parlementaire vraag nr. 113 van C. Eerdekens van 8 december 2000, Doc. Parlem. Kamer, QRVA 50.063 van 12 februari 2001). In zijn antwoord herinnert de Minister van Economie eraan dat het opzettelijk feit niet verzekerbbaar is. De dekking van opzet is strijdig met de kansberekening, die de grondslag vormt van de verzekeringstechniek. Volgens de Minister was aan dit principe reeds herinnerd tijdens de voorbereidende werkzaamheden in het kader van de wet van 25 juni 1992 op de landverzekeringsovereenkomst.

De Minister erkent echter wel dat artikel 8 van de voornoemde wet van 25 juni 1992 de verzekeraar niet verbiedt dekking te verlenen voor de burgerrechtelijke aansprakelijkheid van de ouders voor de opzettelijke fouten van hun kinderen.

De Minister laat de vraag onbeantwoord of de artikelen 8 en 41 van de wet van 25 juni 1992 toelaten dat de verzekeraar van de ouders verhaal neemt op het aansprakelijke kind.

Naar wat de Commissie heeft kunnen vaststellen, wordt in brede maatschappelijke kringen verwacht dat dekking kan verleend worden voor minderjarigen beneden een zekere leeftijd zelfs wanneer die een opzettelijke fout begaan hebben.

De Commissie heeft aan de bespreking van de wijze waarop een dergelijke dekking zou kunnen ingevoerd worden meerdere zittingen gewijd (6 juli 2000, 7 september 2000, 16 november 2000, 20 juni 2001, 15 november 2001, 28 mei 2003 en 25 juni 2003). In de loop daarvan zijn de standpunten van sommige delegaties geëvolueerd. Uiteindelijk werd overeenstemming bereikt over een aantal uitgangspunten. (zie hierna, sub 2)

—♦—

2. POSITIONS DE DÉPART

- Les *représentants des intermédiaires d'assurances et des consommateurs* sont en faveur d'une modification législative.

Ils s'opposent fermement à la possibilité de recours des assureurs contre l'enfant devenu majeur, qui a commis une faute intentionnelle lorsqu'il était mineur et avait atteint l'âge de discernement. Le bien-fondé juridique d'une telle action peut d'ailleurs être contesté, étant donné que l'enfant mineur est lui-même un assuré dans la police de responsabilité civile familiale.

Par ailleurs, les *représentants des intermédiaires d'assurances et des consommateurs* désirent en tout état de cause en revenir au système applicable originairement, à savoir la limitation de l'exclusion au cas de faute intentionnelle d'un assuré de plus de 16 ans, bien entendu avec le maintien de l'actuelle couverture de la faute lourde des mineurs, compte tenu de la modification législative relative à la faute lourde introduite par la loi du 25 juin 1992.

Le C.A.S.O. fait état de ce que la jurisprudence récente autorise le recours subrogatoire, considérant que l'assureur est dans de telles situations subrogé dans l'action contributoire que les parents peuvent exercer à l'encontre de leur enfant, lorsqu'ils ont dû eux-mêmes indemniser intégralement la victime. (Cass. 20 janvier 2000, RGAR 2001, 13427; Liège 16 octobre 2001 RGAR 2003, 13698)

Il appartient au juge de déterminer dans chaque cas à quel moment l'âge de discernement se situe. L'assuré ne peut dès lors déterminer à l'avance et dans l'attente du verdict du juge, si un sinistre sera couvert ou non par l'assurance. Il en résulte une insécurité juridique scandaleuse.

Dès lors, les *représentants des consommateurs* plaident très clairement pour l'introduction d'une législation et d'une réglementation qui permettent ou même rendent obligatoire la couverture de la responsabilité encourue par un mineur en dessous d'un âge restant à déterminer, pour une faute lourde, voire une faute intentionnelle.

2. UITGANGSPOSITIES

- De *vertegenwoordigers van de verzekerings-tussenpersonen en van de verbruikers* zijn voorstander van een wetswijziging.

Ze verzetten zich heftig tegen de mogelijkheid voor de verzekeraars om verhaal te nemen op een meerderjarig geworden kind dat een opzettelijke fout begaan heeft toen het nog minderjarig was maar de jaren des onderscheids bereikt had. De juridische gegrondheid van een dergelijke vordering kan trouwens betwist worden, aangezien het minderjarig kind zelf ook een verzekerde is in de familiale aansprakelijkheidspolis.

De *vertegenwoordigers van de verzekeringstussenpersonen en van de verbruikers* pleiten in elk geval voor de terugkeer naar de oorspronkelijke regeling, die inhield dat de uitsluiting beperkt bleef tot de gevallen van opzettelijke fout van een verzekerde die meer dan 16 jaar oud is, uiteraard met behoud van de huidige dekking van de zware fout van minderjarigen rekening houdend met de wetswijziging in verband met de grove schuld die ingevoerd is door de wet van 25 juni 1992.

C.A.S.O. stelt het op prijs dat de recente rechtspraak het verhaal van de verzekeraar toelaat overwegende dat de verzekeraar inzake zulke toestanden gesubrogeerd is in het verhaal, hetwelke de ouders tegen hun kind kunnen uitoefenen wanneer zij het slachtoffer volledig hebben moeten vergoeden. (Cass. 20 januari 2000, RGAR 2001, 13427; Liège 16 oktober 2001 RGAR 2003, 13698)

Het staat aan de rechter om in ieder afzonderlijk geval te bepalen wanneer de jaren des onderscheids bereikt zijn. Zolang de rechter geen uitspraak gedaan heeft, kan de verzekerde dus niet weten of een schadegeval al dan niet gedekt zal zijn door de verzekering. Daardoor ontstaat ergerlijke rechtsonzekerheid.

De *vertegenwoordigers van de verbruikers* pleiten derhalve zeer uitgesproken voor een invoering van een wetgeving en reglementering dewelke de dekking toelaat of zelfs verplicht van de aansprakelijkheid die door een minderjarige beneden een te bepalen leeftijd wordt opgelopen wegens een grove fout en ook wegens een opzettelijke fout.

- Les *représentants des entreprises d'assurances* rappellent la note commune U.P.E.A.-C.A.S.O. du 2 mars 1998 dans laquelle une proposition constructive avait déjà été formulée. Ils présentent ci-dessous une toute nouvelle proposition dans laquelle il est tenu compte du souhait de plusieurs délégations de la Commission des Assurances d'améliorer la couverture de la responsabilité de certains mineurs d'âge et de leurs parents. (voir infra sub 4, 1)

-♦-

3. ELÉMENTS DE CONSENSUS COMME BASE DE DISCUSSION

Après discussion et réflexion, un consensus est atteint au sein de la Commission sur un certain nombre de principes sur lesquels une modification de la loi peut être basée.

Esquissé dans les grandes lignes et sous réserve des objections émises par les *représentants des entreprises contrôlées*, la Commission est dans l'ensemble d'avis qu'il faut retourner à la situation telle qu'elle existait avant la modification de l'arrêté royal du 12 janvier 1984, lorsque la réglementation prévoyait la couverture obligatoire des fautes même intentionnelles d'un mineur de 16 ans ou moins. L'argument selon lequel la loi du 25 juin 1992 aurait rendu nécessaire une modification de cette réglementation ne convainc pas: même si déjà avant la loi de 1992 la règle de l'article 16 de la loi du 11 juin 1874 existait selon laquelle le fait intentionnel était inassurable, l'arrêté royal du 12 janvier 1984 (dans sa version à l'époque) prévoyait la couverture de la faute intentionnelle des mineurs jusqu'à 16 ans.

Certains *représentants des entreprises d'assurances* font néanmoins observer que ce n'est pas parce que l'on se trouvait à une certaine époque dans l'illégalité que l'on peut volontairement revenir à une telle situation.

1. Des événements récents où un comportement à qualifier de "stupide" de mineurs a donné lieu à des conséquences catastrophiques pour des tiers, ont fait apparaître que les parents autant que les mineurs doivent être protégés le plus possible contre les conséquences catastrophiques, qui entraîneraient la responsabilité de

- De *vertegenwoordigers van de verzekeringsondernemingen* herinneren aan de gemeenschappelijke nota BVVO-CASO van 2 maart 1998 waarin reeds een constructief voorstel werd geformuleerd. Zij formuleren hieronder een geheel nieuw voorstel waarin tegemoetgekomen wordt aan de in de Commissie voor Verzekeringen door verschillende delegaties uitgesproken wens om de dekking voor aansprakelijkheid van sommige minderjarigen en van hun ouders te verbeteren. (zie infra sub 4, 1)

-♦-

3. PUNTEN VAN CONSENSUS ALS BASIS VOOR DISCUSSIE

Na discussie en overleg wordt in de schoot van de Commissie consensus bereikt over een aantal uitgangspunten waarop een wetswijziging kan worden gesteund.

In grote lijnen geschetst en onder voorbehoud van de bezwaren geuit door de *vertegenwoordigers van de gecontroleerde ondernemingen* is de Commissie van oordeel dat er moet teruggekeerd worden naar de situatie zoals die bestond vóór de wijziging van het koninklijk besluit van 12 januari 1984, toen de reglementering voorzag in de verplichte dekking van de zelfs intentionele fouten van een minderjarige van 16 jaar of jonger. Het argument dat de wet van 25 juni 1992 een wijziging van deze reglementering noodzakelijk zou hebben gemaakt overtuigt niet: ofschoon ook reeds voor de wet van 1992 de regel van artikel 16 van de wet van 11 juni 1874 gold dat opzet onverzekerbaar was, voorzag het koninklijk besluit van 12 januari 1984 (in zijn toenmalige versie) in de dekking van de opzettelijke fout van minderjarigen tot 16 jaar.

Sommige *vertegenwoordigers van de verzekeringsondernemingen* merken echter op dat het feit dat er vroeger een illegale toestand bestond, geen reden mag zijn om nu vrijwillig naar een dergelijke toestand terug te keren.

1. Recente gebeurtenissen waarin een als "dom" te kwalificeren gedrag van minderjarigen aanleiding geeft tot catastrofale gevolgen voor derden, hebben doen blijken dat de ouders zowel als de minderjarigen zoveel als mogelijk moeten beschermd worden tegen de rampzalige gevolgen die de aansprakelijkheid van de ene en de an-

l'un et de l'autre.

Il serait à ce propos également souhaitable qu'il y ait clarté et sécurité juridique quant à la question de savoir si oui ou non une couverture d'assurance sera obtenue.

Une extension de la couverture de l'assurance de la responsabilité bénéficiera au demeurant non seulement aux assurés (les mineurs et leurs parents) mais aussi aux victimes. En effet, dans la justification de l'assurabilité de certains types de faits intentionnels, la protection des tiers victimes joue également un rôle important. (Clausing en Wansink, Bijzondere overeenkomsten. De verzekeringsovereenkomst, Asser Serie, 1998, nr. 266; Lambert-Faivre, Y., Droit des assurances, Précis Dalloz, 1998, nr. 394)

2. Selon la formulation de l'article 8 de la loi du 25 juin 1992, la disposition selon laquelle l'assureur n'est pas obligé de donner une couverture en cas de faute (intentionnelle), ne s'applique qu'à "celui qui a causé le sinistre intentionnellement". L'exclusion n'a dès lors pas d'effet à l'égard de la responsabilité de ceux qui sont civilement responsables (tels que les parents pour leurs enfants mineurs) pour l'auteur de la faute intentionnelle. L'article 8 ne s'oppose certainement pas à ce que leur responsabilité civile soit couverte.

Pour autant qu'à la question de savoir s'il serait permis aux parties d'exclure contractuellement de la couverture cette responsabilité civile pour les actes commis par des mineurs, il subsisterait encore quelques doutes, tous ces doutes ont été levés par l'arrêt de la Cour de Cassation du 25 mars 2003. Selon cet arrêt, il ressort de l'article 8, alinéa premier de la loi sur le contrat d'assurance terrestre que la faute intentionnelle d'une autre personne ne peut être invoquée contre celui qui est civilement responsable pour cette personne et est assuré pour cela. (cass., 25 mars 2003, A.R. p. 020607)

Dans un arrêt de la Cour de Cassation de la même date, 25 mars 2003, la Cour a également estimé que l'article 6, 6° de l'arrêté royal du 12 janvier 1984 ne permet pas l'exclusion de la couverture de la faute intentionnelle de la personne pour laquelle l'assuré est civilement responsable (A.R. p. 021097)

dere met zich zou meebrengen.

Het ware in dit verband tevens wenselijk dat duidelijkheid en rechtszekerheid wordt geschapen over de vraag of al dan niet verzekeringsdekking zal bekomen worden.

Een uitbreiding van de dekking van de aansprakelijkheidsverzekering zal overigens niet alleen de verzekerden (minderjarigen en hun ouders) maar ook de slachtoffers ten goede komen. Inderdaad, in de verantwoording van de verzekeraar van bepaalde vormen van opzet, speelt ook de bescherming van de derde slachtoffers een belangrijke rol. (Clausing en Wansink, Bijzondere overeenkomsten. De verzekeringsovereenkomst, Asser Serie, 1998, nr. 266; Lambert-Faivre, Y., Droit des assurances, Précis Dalloz, 1998, nr. 394)

2. Blijkens de formulering van artikel 8 van de wet van 25 juni 1992 strekt de bepaling dat de verzekeraar niet verplicht kan worden dekking te geven ingeval van (opzettelijke) fout zich enkel uit tot "degene die het schadegeval opzettelijk veroorzaakt heeft". De uitsluiting heeft derhalve geen effect ten aanzien van de aansprakelijkheid van degenen die burgerrechtelijk aansprakelijk zijn (zoals de ouders voor hun minderjarige kinderen) voor de auteur van de opzettelijke fout. Artikel 8 verzet zich er zeker niet tegen dat hun burgerrechtelijke aansprakelijkheid wordt gedekt.

Voor zover over de vraag of het de partijen zou toegestaan zijn contractueel deze burgerrechtelijke verantwoordelijkheid voor de daden gepleegd door minderjarigen uit te sluiten uit de dekking nog enige twijfel zou hebben bestaan, werd alle twijfel uitgesloten door een cassatie-arrest van 25 maart 2003. Luidens dit arrest volgt uit artikel 8, eerste lid, Wet op de landverzekeringsovereenkomsten dat de opzettelijke fout van een andere persoon niet ingeroepen kan worden tegen degene die voor deze persoon civielrechtelijk aansprakelijk is en hiervoor verzekerd is. (cass., 25 maart 2003, A.R. p. 020607)

In een cassatie-arrest van dezelfde datum 25 maart 2003 oordeelt het Hof eveneens dat artikel 6, 6° van het koninklijk besluit van 12 januari 1984 de uitsluiting van de dekking niet mogelijk maakt voor de opzettelijke fout van de persoon waarvoor de verzekerde civielrechtelijk aansprakelijk is (A.R. p. 021097)

3. L'intervention proposée n'a pas trait aux normes de responsabilité civile. La Commission ne s'estime pas spécialement compétente pour s'exprimer sur ces normes. La proposition de la Commission sur la nouvelle disposition légale à prendre, ne se prononcera dès lors pas sur la question de savoir si un mineur peut oui ou non commettre une faute intentionnelle, mais elle n'aura trait qu'à la question de savoir de quelle manière l'assureur de la responsabilité d'un mineur d'âge peut être obligé légalement de couvrir les conséquences de cette faute intentionnelle.

La Commission fait bien observer que dans certains autres pays, notamment aux Pays-Bas, une solution a été trouvée à la problématique au moyen de la limitation de la capacité d'un mineur de commettre une faute jusqu'à un âge déterminé (et donc aussi de sa capacité de commettre un délit intentionnel).

(Van Dam, C., Aansprakelijkheidsrecht Boon Juridische uitgevers, Den Haag, 2000, p. 384-388)

4. La Commission constate que la non-assurabilité des sinistres intentionnels s'appuie traditionnellement sur:

1. la contrariété avec l'ordre public en raison de l'incompatibilité avec le caractère aléatoire du contrat;
2. l'incompatibilité avec les bonnes mœurs, dans la mesure où les assurés tirent un profit financier de leurs propres comportements blâmables et reprochables (voir Van Eyck - Graveland, J., Verzekerbaarheid van opzet in het schadeverzekeringsrecht, 1998, p. 145-150; Lambert-Faivre, Y., Droit des assurances, Précis Dalloz, 1998, nr. 388)

En ce qui concerne l'argument de la contrariété avec l'ordre public, la Commission constate qu'avant 1992, la pratique de l'assurance était fixée dans ce sens que les actes intentionnels des mineurs étaient couverts sans problème et à l'heure actuelle, plusieurs assurances familiales et assurances scolaires continuent à accorder une telle couverture.

En ce qui concerne l'argument de l'incompati-

3. De hier voorgestelde ingreep heeft geen betrekking op de normen van burgerrechtelijke aansprakelijkheid. De Commissie acht zich niet bijzonder bevoegd zich over die normen uit te laten. Het voorstel van de Commissie over een nieuw te nemen wettelijke regeling zal zich derhalve niet uitspreken over de vraag of een minderjarige al dan niet een intentionele fout kan begaan, maar zij zal enkel betrekking hebben op de vraag op welke wijze de verzekeraar van de aansprakelijkheid van een minderjarige wettelijk kan worden verplicht de gevolgen van deze opzettelijke fout te dekken.

De Commissie doet wel opmerken dat in sommige andere landen, en met name in Nederland, aan de problematiek tegemoet gekomen wordt langs de weg van de beperking van de schuldbekwaamheid van de minderjarige (dus ook van zijn bekwaamheid tot het plegen van een opzettelijke onrechtmatige daad) tot op een nader bepaalde leeftijd.

(Van Dam, C., Aansprakelijkheidsrecht Boon Juridische uitgevers, Den Haag, 2000, blz. 384-388)

4. De Commissie stelt vast dat de niet-verzekerbaarheid van de opzettelijke schadegevallen traditioneel gesteund wordt op:

1. strijdigheid met de openbare orde wegens onverenigbaarheid met het aleatoir karakter van de overeenkomst;
2. strijdigheid met de goede zeden in de mate dat de verzekerden financieel voordeel halen uit eigen laakbare of verwijtbare gedraging (zie Van Eyck - Graveland, J., Verzekerbaarheid van opzet in het schadeverzekeringsrecht, 1998, blz. 145-150; Lambert-Faivre, Y., Droit des assurances, Précis Dalloz, 1998, nr. 388)

Voor wat betreft het argument van strijdigheid met de openbare orde stelt de Commissie vast dat de verzekeringspraktijk vóór 1992 probleemloos opzettelijke daden van minderjarigen verzekerde en thans nog steeds meerdere familiale verzekeringen en schoolverzekeringen dergelijke dekking bieden.

Voor wat betreft het argument van de strijdig-

bilité avec les bonnes mœurs, la Commission constate, par ailleurs, que les dispositions légales dans certains de nos pays voisins laissent de la place pour une couverture, sans toutefois la rendre obligatoire. La disposition de l'article 7.17.2.9 du Nieuw Nederlands Burgerlijk Wetboek (N.B.W. Nederland) selon laquelle l'assureur ne couvre pas les dommages causés à l'assuré ayant causé les dommages intentionnellement ou par témérité, est considérée comme une disposition de droit supplétif, sauf dans la mesure où elle s'oppose à la couverture de l'acte intentionnel en tant qu'objectif poursuivi ou de l'acte intentionnel commis par un assuré, qui a conscience de la certitude que son acte aura une conséquence déterminée (cf. Van Dam, C, "De schadeverzekering naar komend recht", in Preadvies Vereniging Handelsrecht en Vereniging Verzekeringswetenschap, Zwolle, 1985, p. 80; Stadermann, F., in Het nieuwe verzekeringsrecht : een eerste verkenning van artikel 7.17 N.B.W., 2000). Aux Pays-Bas, le droit de la responsabilité même a par ailleurs été modifié dans ce sens que les enfants en dessous de 14 ans ne sont plus responsables personnellement, et que seule la responsabilité de leurs parents est engagée, même s'il s'agit d'un comportement intentionnel de l'enfant.

De plus, il faut constater que la non-assurabilité juridique et technique est également déterminée par l'interprétation que l'on donne à la notion de "fait intentionnel".

Là où en Belgique la jurisprudence optait traditionnellement pour une interprétation restrictive de la notion de "fait intentionnel" au sens de l'article 8 de la loi sur le contrat d'assurance terrestre (l'assuré doit non seulement avoir posé sciemment l'acte, mais aussi avoir voulu ses conséquences dommageables), la Cour de Cassation a donné récemment à cette notion une interprétation plus large. (Cass. 5 déc. 2000, Bull. Ass., 2001, 256) Selon cet arrêt, "un sinistre a été causé intentionnellement, dès lors que l'assuré a posé un acte ou s'en est abstenu sciemment et volontairement, il suffit que son comportement à risques cause un dommage raisonnablement prévisible à une tierce personne; la circonstance que l'auteur n'ait pas souhaité ce dommage, sa nature ou son ampleur n'y change rien, il suffit que le dommage ait été occasionné".

heid met de goede zeden, stelt de Commissie anderzijds vast dat de wettelijke bepalingen in sommige ons omringende landen ruimte laten voor dekking zonder dat deze dekking echter verplicht is. De bepaling van artikel 7.17.2.9 van het Nieuw Nederlands Burgerlijk Wetboek (N.B.W. Nederland) luidens dewelke de verzekeraar geen schade aan de verzekerde dekt die de schade met opzet of door roekeloosheid heeft veroorzaakt, wordt geacht van aanvullend recht te zijn, behalve in zoverre zij zich verzet tegen de verzekering van opzet "als oogmerk of als zekerheidsbewustzijn" (vgl. Van Dam, C, "De schadeverzekering naar komend recht", in Preadvies Vereniging Handelsrecht en Vereniging Verzekeringswetenschap, Zwolle, 1985, p. 80; Stadermann, F., in Het nieuwe verzekeringsrecht : een eerste verkenning van artikel 7.17 N.B.W., 2000). In Nederland werd overigens het aansprakelijkheidsrecht zelf gewijzigd, in die zin dat kinderen jonger dan veertien jaar niet persoonlijk aansprakelijk zijn, en alleen hun ouders aansprakelijkheid dragen, ook in geval van een opzettelijke gedraging van het kind.

Voorts moet worden vastgesteld dat de juridische en technische onverzekerbaarheid ook mede bepaald wordt door de invulling of interpretatie die men geeft aan het begrip "opzet".

Waar er in de Belgische rechtspraak traditioneel eerder geopteerd werd voor een restrictieve interpretatie van het begrip "opzet" in de zin van artikel 8 van de wet op de landverzekeringsovereenkomst (het volstaat niet dat de verzekerde de daad bewust gesteld heeft, hij moet ook de schadeverwekkende gevolgen ervan gewild hebben), heeft het Hof van Cassatie echter onlangs een ruimere interpretatie gegeven aan dit begrip. Volgens dit arrest "is een schadegeval opzettelijk veroorzaakt wanneer de verzekerde wetens en willens een daad stelt of zich ervan onthoudt en zijn risicodragende handelswijze een redelijkerwijze voorzienbare schade aan een derde veroorzaakt; de omstandigheid dat de dader deze schade, de aard of de omvang ervan niet heeft gewild, doet hieraan niet af, het volstaat dat de schade is verwezenlijkt". (Cass. 5 dec. 2000, R.W., 2001-2002, blz. 276)

Malgré les conclusions contradictoires de l'Avocat-général, la Cour a confirmé récemment cette jurisprudence dans son arrêt du 12 avril 2002; il y est établi qu'un dommage est causé intentionnellement au sens de l'article 8, lorsque l'assuré a agi librement et consciemment, de sorte qu'un tiers en a subi un dommage raisonnablement prévisible et qu'il n'est pas requis que l'assuré avait l'intention de causer le dommage tel qu'il s'est produit. (Cass., 12 avril 2002, A.R. C 010343F), J.L.M.B. 2002, 1218)

Dans certains de nos pays voisins, la notion de fait intentionnel est interprétée dans ce sens que l'acte et ses conséquences doivent avoir été voulus par l'auteur, ou dans ce sens qu'il s'agit de cas où les dommages sont une conséquence certaine d'une action ou d'une omission (voulues) de la part de l'assuré. Telle est notamment la teneur de la jurisprudence du Hoge Raad aux Pays Bas, selon laquelle l'acte intentionnel conditionnel est assurable, alors que l'acte intentionnel comme objectif poursuivi et l'acte intentionnel commis par un assuré, qui a conscience de la certitude que son acte aura une conséquence déterminée, ne le sont pas. En France également, la jurisprudence semble interpréter la non-assurance de l'acte intentionnel dans un sens restreint "qui implique la volonté de créer le dommage et non pas seulement le risque". (Lambert-Faivre, Droit des assurances, 1998, n° 385, 395 concernant l'article L 113-1 du Code des Assurances).

Le point de départ selon lequel les sinistres intentionnels sont toujours considérés comme répréhensibles ou blâmables, dans le sens où il serait toujours inacceptable que l'assuré puisse répercuter les conséquences financières de ces actes sur l'assureur, n'est donc pas absolu.

5. L'âge au-dessous duquel le caractère intentionnel de la faute du mineur ne peut pas être invoqué, est une décision politique.

L'arrêté royal du 12 janvier 1984 avait fixé cet âge à 16 ans. Dans la pratique des polices, également dans les polices qui continuent d'appliquer l'ancienne règle de la couverture de la faute intentionnelle de quelques mineurs d'âge,

Spijts de strijdige conclusies van de Advocaat-generaal, bevestigde het Hof recentelijk deze rechtspraak in zijn arrest van 12 april 2002; daarin wordt gesteld dat een schadegeval opzettelijk veroorzaakt is in de zin van artikel 8 wanneer de verzekerde vrijwillig en bewust zo heeft gehandeld dat een derde daardoor een redelijkerwijze voorzienbare schade heeft geleden en dat niet vereist is dat de verzekerde de bedoeling had de schade te veroorzaken zoals zij zich heeft voorgedaan. (Cass., 12 april 2002, A.R. C 010343F), J.L.M.B. 2002, 1218)

In sommige ons omringende landen wordt het begrip opzet geïnterpreteerd in die zin dat de betrokkene de daad maar ook de gevolgen ervan moet hebben gewild of in die zin dat het gevallen betreft waar de schade het zekere gevolg is van een (gewild) handelen of een nalaten van de verzekerde. Zulks is met name de strekking van de rechtspraak Hoge Raad in Nederland die stelt dat voorwaardelijk opzet wel en opzet als oogmerk en zekerheidsbewustzijn niet verzekeraar is. Ook in Frankrijk lijkt de rechtspraak de niet-verzekering van opzet te interpreteren in de enge zin "qui implique la volonté de créer le dommage et non pas seulement le risque". (Lambert-Faivre, Droit des assurances, 1998, nrs. 385, 395 met betrekking tot artikel L 113-1 van de Code des Assurances).

Het uitgangspunt als zouden opzettelijke schadegevallen steeds als laakbaar of verwijtbaar worden beschouwd in de zin dat het steeds als onaanvaardbaar wordt geacht dat de verzekerde de financiële gevolgen van deze daden niet zou terug afwentelen op de verzekeraar, geldt aldus niet absoluut.

5. De leeftijd beneden dewelke het intentioneel karakter van de fout van de minderjarige niet kan ingeroepen worden is een politieke beslissing.

Door het koninklijk besluit van 12 januari 1984 werd deze leeftijd op 16 jaar gesitueerd. In de polispraktijk, ook in de polissen die de (oude) regel van de dekking van de opzettelijke fout van sommige minderjarigen blijven toepassen,

l'âge limite est fixé à 16 ans. Lors de l'introduction de l'article 29bis de la loi sur l'assurance RC automobile, le législateur a déclaré à l'époque, qu'un mineur de moins de 14 ans ne peut commettre de faute inexcusable. Depuis la modification législative du 19 janvier 2001, ceci vaut pour les enfants de 14 ans et moins.

6. Si la règle est introduite selon laquelle l'assureur ne peut pas invoquer l'exclusion de la couverture en raison de la faute intentionnelle à l'encontre d'un mineur au-dessous d'un âge déterminé, il doit s'ensuivre qu'une même limitation est imposée à l'invocation de la faute grave comme moyen de défense. Au demeurant, ceci était déjà aussi l'esprit de la réglementation de l'arrêté royal initial du 12 janvier 1984, ce qui apparaît du fait que dans ce texte le droit a formellement été refusé à l'assureur d'invoquer l'usage de stupéfiants et l'intoxication alcoolique de mineurs jusqu'à et y compris l'âge de 16 ans.

7. La Commission a pris conscience du caractère délicat de la question de savoir si la réglementation esquissée ci-dessus doit uniquement avoir trait à l'assurance RC vie privée ou bien à l'ensemble de l'assurance de la responsabilité.

Certains experts et membres d'autres délégations craignent qu'à l'encontre d'une réglementation, qui reste limitée à la RC vie privée, on invoque le traitement discriminatoire. Ils plaident pour la nécessité d'étendre la nouvelle réglementation à toutes les assurances de la responsabilité.

La Commission constate d'ailleurs que dans quelques polices couvrant l'assurance scolaire, la faute intentionnelle de l'élève mineur de moins de 16 ans, est bien couverte.

Cependant, la Commission propose de limiter la nouvelle réglementation, pour le moment, à l'assurance de la responsabilité civile vie privée.

wordt de leeftijdsgrens op 16 jaar gelegd. Bij de invoering van artikel 29bis W.A.M.-wet heeft de wetgever destijds gesteld dat een minderjarige beneden de 14 jaar geen onverschoonbare fout kan begaan. Sinds de wetswijziging van 19 januari 2001 geldt dit voor degene die 14 jaar is en jonger.

6. Indien de regel wordt ingevoerd dat de verzekeraar de uitsluiting van de dekking wegens intentionele fout niet mag invoeren tegen een minderjarige beneden een bepaalde leeftijd, moet daaruit volgen dat eenzelfde beperking wordt opgelegd aan de inroepbaarheid van het verweermiddel van de gevallen van grove fout. Overigens was zulks ook reeds de geest van de reglementering van het oorspronkelijk koninklijk besluit van 12 januari 1984 hetgeen blijkt uit het feit dat in deze tekst aan de verzekeraar uitdrukkelijk het recht werd ontzegd zich te beroepen op de gevallen van verdovende middelen en alcoholintoxicatie van minderjarigen tot en met de leeftijd van 16 jaar.

7. De Commissie is zich bewust van het delicaat karakter van de vraag of de hierboven geschetste regeling enkel betrekking moet hebben op de verzekering B.A. privé-leven dan wel op de gehele aansprakelijkheidsverzekering.

Sommige deskundigen en leden van de andere delegaties vrezen dat tegen een regeling die beperkt blijft tot de B.A. privé-leven bezwaren van discriminatoire behandeling kunnen ingeroepen worden. Zij bepleiten de noodzaak om de nieuwe regeling tot alle aansprakelijkheidsverzekeringen uit te breiden.

De Commissie stelt trouwens vast dat in sommige polissen tot dekking van de schoolverzekering de intentionele fout van de minderjarige scholier beneden de 16 jaar wel degelijk wordt gedekt.

Niettemin stelt de Commissie voor de nieuwe regeling vooralsnog tot de verzekering burgerrechtelijke aansprakelijkheid privé-leven te beperken.

—♦—

—♦—

4. PROPOSITIONS CONSTRUCTIVES

I. PROPOSITION DES ENTREPRISES CONTRÔLÉES

L'U.P.E.A. propose de ne pas modifier l'article 8 de la loi du 25 juin 1992, qui s'applique aux assurances en général. Par contre, il est proposé d'insérer dans le chapitre relatif aux assurances de responsabilité civile (chapitre III du Titre II de la loi du 25 juin 1992) une disposition selon laquelle c'est par dérogation à l'article 8, al. 1er que l'assureur peut fournir sa garantie au mineur jusqu'à et y compris l'âge de 16 ans, qui a causé intentionnellement le sinistre.

En même temps, la proposition tend à modifier l'article 6, 6° de l'arrêté royal du 12 janvier 1984 déterminant les conditions minimales de garantie des contrats d'assurance couvrant la responsabilité civile extra-contractuelle relative à la vie privée. La proposition consiste à ce que l'article 6 précité soit modifié dans ce sens : "peuvent être exclus de la garantie : (...) 6° les dommages découlant de la responsabilité civile personnelle extra-contractuelle de l'assuré âgé de plus de 14 ans, auteur d'un sinistre, soit commis intentionnellement, soit résultant de fautes lourdes, qui sont déterminées expressément et limitativement aux conditions générales du contrat".

La proposition revient à ce que l'assureur est de la sorte obligé d'accorder la couverture dans le cadre de l'assurance R.C. vie privée, même pour les mineurs jusqu'à et y compris l'âge de 14 ans et qui ont commis une faute intentionnelle ou grave, et à ce qu'il soit permis à l'assureur dans les assurances de responsabilité en général de couvrir même des fautes intentionnelles de mineurs jusqu'à et y compris l'âge de 16 ans.

Le CASO partage le point de vue le L'U.P.E.A. de manière partielle.

Le CASO est d'accord avec la proposition de laisser inchangé l'article 8 de la loi du 25 juin 1992 et d'introduire dans le chapitre de la loi relatif à l'assurance de la responsabilité, une disposition qui

4. CONSTRUCTIEVE VOORSTELLEN

I. VOORSTEL VAN DE GECONTROLEERDE ONDERNEMINGEN

Door de B.V.V.O. wordt voorgesteld artikel 8 van de wet van 25 juni 1992, dat van toepassing is op de verzekeringen in het algemeen, ongewijzigd te laten. Daarentegen wordt voorgesteld in het hoofdstuk betreffende de aansprakelijkheidsverzekeringen (Hoofdstuk III, Titel II van de wet van 25 juni 1992) een bepaling in te lassen die inhoudt dat in afwijking van artikel 8, 1ste lid de verzekeraar dekking kan verlenen aan de minderjarige tot en met de leeftijd van 16 jaar die het schadegeval met opzet veroorzaakt.

Tegelijk strekt het voorstel ertoe artikel 6, 6° van het koninklijk besluit van 12 januari 1984 tot vaststelling van de minimumgarantievoorwaarden van de verzekeringsovereenkomsten tot dekking van de burgerrechtelijke aansprakelijkheid buiten overeenkomst met betrekking tot het privé-leven te wijzigen. Hier luidt het voorstel dat genoemd artikel 6 in die zin zou gewijzigd worden dat "van de dekking kunnen worden uitgesloten : (...) 6° de schade die voortvloeit uit de persoonlijke burgerrechtelijke aansprakelijkheid buiten overeenkomst van de verzekerde die ouder is dan 14 jaar en die een schadegeval veroorzaakt hetzij opzettelijk hetzij voortvloeiend uit een geval van grove schuld dat uitdrukkelijk en beperkend in de algemene voorwaarden van de overeenkomst bepaald wordt".

Het voorstel komt erop neer dat de verzekeraar zodoende verplicht is om dekking te geven in de verzekering B.A. privé-leven zelfs voor de minderjarige tot en met de leeftijd van 14 jaar die een opzettelijke of grove fout begaat, en dat in de aansprakelijkheidsverzekeringen in het algemeen het de verzekeraar toegelaten is dekking te verlenen voor zelfs opzettelijke fouten van minderjarigen tot en met de leeftijd van 16 jaar.

CASO sluit zich gedeeltelijk aan bij het standpunt van de B.V.V.O.

CASO gaat akkoord met het voorstel om artikel 8 van de wet van 25 juni 1992 ongewijzigd te laten en om in het hoofdstuk van de wet over de aansprakelijkheidsverzekering een bepaling in te las-

déroge au régime général de l'article 8, et qui pour les contrats d'assurance de la responsabilité civile permettrait la couverture de la faute même intentionnelle des mineurs de moins de 16 ans.

Cependant, le CASO ne peut pas se déclarer d'accord avec le principe de la couverture obligatoire de la faute intentionnelle des mineurs, quel que soit leur âge, notamment dans l'assurance de la responsabilité vie privée, estimant que sur ce point c'est le principe de la liberté contractuelle qui doit s'appliquer.

Par contre, le CASO est partisan d'une couverture obligatoire de la responsabilité pour faute lourde d'un mineur de moins de 16 ans.

II. PROPOSITION DE QUELQUES EXPERTS

Quelques *experts* proposent d'utiliser les articles 87 et 88 de la loi sur le contrat d'assurance terrestre, plutôt que d'introduire une disposition, qui permet de déroger à l'article 8.

Faisant suite à une suggestion des consommateurs, il est proposé de faire usage de la délégation légale faite au Roi, comme par exemple dans l'article 87, §2, al. 2 de la loi sur le contrat d'assurance terrestre.

Selon l'article 87, §2, al. 2 de la loi sur le contrat d'assurance terrestre, le Roi peut étendre le régime d'opposabilité des exceptions, qui est applicable aux assurances obligatoires, aux catégories d'assurances non obligatoires qu'il détermine.

Ainsi, il peut être déterminé par voie d'arrêté royal que l'assureur R.C. vie privée est tenu d'indemniser les victimes de dommages intentionnels causés par un assuré mineur d'âge.

Cette petite adaptation répond au besoin de protection de la victime et ne s'oppose pas à la règle de l'article 8 de la loi du 25 juin 1992. Cette règle est déjà applicable intégralement et sans problèmes à toutes les assurances obligatoires. En ce qui concerne l'indemnisation d'accidents de la circulation causés intentionnellement, ce principe a par ailleurs été expressément confirmé par la Cour du

sen die derogeeert aan het algemeen regime van artikel 8, en die voor de contracten van verzekering van de burgerrechtelijke aansprakelijkheid de dekking zou toelaten van de zelfs opzettelijke fout van de minderjarigen beneden de leeftijd van 16 jaar.

Maar CASO kan niet akkoord gaan met het beginsel van een verplichte dekking van de opzettelijke fout van minderjarigen, welke ook hun leeftijd zij, ook niet in de aansprakelijkheidsverzekering privé-leven. CASO is namelijk van mening dat op dit punt de contractuele vrijheid gerespecteerd dient te worden.

Daarentegen is CASO wel voorstander van een verplichte dekking van de aansprakelijkheid wegens grove fout van een minderjarige beneden de 16 jaar.

II. VOORSTEL VAN ENKELE DESKUNDIGEN

Enkele *deskundigen* stellen voor gebruik te maken van artikelen 87 en 88 van de wet op de landverzekeringsovereenkomst, eerder dan een bepaling toe te voegen die toelaat af te wijken van artikel 8.

Aansluitend bij een suggestie van de verbruikers wordt voorgesteld gebruik te maken van de wettelijke delegaties aan de Koning, zoals bijvoorbeeld in artikel 87, §2, lid 2 van de wet op de landverzekeringsovereenkomst

Luidens artikel 87, §2, lid 2 van de wet op de landverzekeringsovereenkomst kan de Koning de regeling van de tegenstelbaarheid van excepties die geldt voor verplichte verzekeringen, uitbreiden tot de soorten van niet-verplichte verzekering die Hij bepaalt.

Aldus kan bij koninklijk besluit worden bepaald dat de verzekeraar B.A. privé-leven gehouden is de slachtoffers te vergoeden in geval van opzet van de minderjarige verzekerde.

Met deze kleine aanpassing komt men tegemoet aan het aspect van slachtofferbescherming en gaat men niet in tegen de regel van artikel 8 van de wet van 25 juni 1992. Deze regel geldt nu reeds onverkort en zonder problemen voor alle verplichte verzekeringen. Inzake de vergoeding van opzettelijk veroorzaakte verkeersongevallen is dit overigens uitdrukkelijk bevestigd door het Benelux-

Bénélux.

Plusieurs possibilités existent à cet égard:

Partant du point de vue que, même lorsqu'il commet une faute intentionnelle, l'assuré mineur d'âge ne pose pas un acte répréhensible ou blâmable dont il ne peut dans aucun cas répercuter les conséquences financières sur un assureur, la faculté de recours de l'assureur doit être arrêtée.

a) soit le recours est totalement arrêté;

b) soit on laisse au Roi le soin de déterminer les cas dans lesquels un recours est possible contre le mineur à partir d'un certain âge.

Ceci peut être réglé juridiquement par l'application de l'article 88, troisième alinéa de la loi du 25 juin 1992.

En vertu de cette disposition, le Roi peut déjà maintenant limiter le recours de l'assureur dans les cas et dans la mesure qu'il détermine. (par exemple en cas de délit)

c) soit le montant à concurrence duquel le recours contre un mineur d'un certain âge peut être exercé, est déterminé par le Roi.

A titre de compromis, l'exemple de la police-type Auto pourrait être suivi. Le recours y est limité à un montant déterminé qui, sauf exceptions dont celle de l'acte intentionnel, ne dépassera jamais 30.986,69 EUR. (Article 24 de l'arrêté royal du 14 décembre 1992 relatif au contrat-type d'assurance obligatoire de la responsabilité en matière de véhicules automoteurs). Le compromis consiste dans ce cas à limiter le montant du recours.

d) Naturellement, une combinaison des solutions b) et c) est possible.

La combinaison consisterait à accorder un recours limité ou intégral pour des sinistres intentionnels bien déterminés, p.e. ceux qui sont sanctionnés pénalement, comme un délit de coups et blessures volontaires.

Dans les autres cas de sinistres intentionnels, par

gerechtshof.

Hierbij zijn er verschillende mogelijkheden:

Uitgaande van de opvatting dat de minderjarige verzekerde zelfs bij opzettelijke fout geen laakbaar of verwijtbaar gedrag stelt waarvan hij de financiële gevolgen onder geen enkele omstandigheid kan afwentelen op een verzekeraar, moet vervolgens de mogelijkheid van verhaal van de verzekeraar worden afgestopt.

a) ofwel wordt het verhaal volledig afgestopt;

b) ofwel wordt het aan de Koning overgelaten te bepalen in welke gevallen verhaal mogelijk is tegen de minderjarige vanaf een bepaalde leeftijd.

Dit kan juridisch worden geregeld door toepassing te maken van artikel 88, derde lid van de wet van 25 juni 1992.

Krachtens deze bepaling kan de Koning nu reeds het recht van verhaal van de verzekeraar beperken in de gevallen en de mate dat Hij bepaalt. (b.v. misdrijf)

c) ofwel wordt door de Koning het bedrag bepaald ten belope waarvan het verhaal tegen de minderjarige van een bepaalde leeftijd kan worden uitgeoefend.

Bij wijze van compromis zou het voorbeeld van de modelpolis Auto nagevolgd kunnen worden. Daarin is het verhaalsrecht beperkt tot een bepaald bedrag dat behoudens uitzonderingen waaronder opzet nooit hoger is dan 30.986, 69 EUR. (Artikel 24 van het koninklijk besluit van 14 december 1992 betreffende de modelovereenkomst voor de verplichte aansprakelijkheidsverzekering inzake motorrijtuigen). Het compromis bestaat dan uit een beperking van het bedrag van het verhaal.

d) Een combinatie van de alternatieven b) en c) is natuurlijk mogelijk.

De combinatie zou er in bestaan voor wel bepaalde opzettelijk veroorzaakte schadegevallen bv. deze die strafrechtelijk als misdrijf wegens opzettelijke slagen en verwondingen worden gesanctioneerd, een beperkt of volledig verhaalsrecht toe te kennen.

Voor de andere gevallen van opzettelijk veroor-

contre, ce recours ne serait pas accordé.

Les représentants des entreprises contrôlées estiment que la proposition faite ci-dessus, qui revient à attribuer à la R.C. vie privée le régime d'opposabilité des exceptions des assurances obligatoires, est juridiquement inexacte. En effet, si on ne modifie pas le caractère d'ordre public de l'article 8 LCAT, il est juridiquement impossible de limiter le recours de l'assureur. En outre, il est juridiquement impensable de laisser au Roi le soin de déroger au caractère d'ordre public de la loi pour introduire des limites au recours.

Pour rencontrer ce problème, et afin de garantir dans la loi la dérogation à l'article 8 de la loi du 25 juin 1992 et d'exclure d'autres discussions sur la légalité de cette dérogation, l'article 88 de la loi du 25 juin 1992 pourrait spécifier expressément la délégation au Roi.

Ainsi, l'article 88, troisième alinéa de la même loi pourrait être complété: "Pour les mineurs en dessous d'un âge précisé par Lui, le Roi peut limiter le recours même lorsque le dommage a été causé volontairement."

Ensuite, le recours de l'assureur dans l'assurance spécifique RC peut être exclu ou limité par voie d'arrêté royal pour les cas de faute intentionnelle et de faute lourde d'un mineur n'ayant pas atteint un âge à déterminer plus tard..

III. RÉACTIONS DES AUTRES DÉLÉGATIONS

1. Concernant les limites d'âge à appréhender :

Les représentants des consommateurs constatent qu'à peu près la moitié du marché accorde la couverture pour la faute intentionnelle d'un mineur jusqu'à et y compris l'âge de 16 ans.

Le CASO fait observer que tant les représentants des consommateurs que les experts éclairés perdent tout à fait de vue qu'il s'agit ici d'une adaptation du socle obligatoire. Vu que les assurés trouvent sans peine sur le marché une assurance qui couvre les fautes intentionnelles des mineurs (à

zaakte schadegevallen zou dan geen verhaalsrecht worden toegekend.

De vertegenwoordigers van de gecontroleerde ondernemingen menen dat bovenvermeld voorstel, dat erop neerkomt dat het regime van de niet-tegenwerpbaarheid van de excepties van de verplichte verzekeringen toegepast wordt in BA privé-leven, juridisch onjuist is. Indien men niets verandert aan het feit dat artikel 8 WLVO van openbare orde is, is het juridisch gezien onmogelijk het verhaal van de verzekeraar te beperken. Voorts is het juridisch ondenkbaar dat het aan de Koning overgelaten zou worden om af te wijken van het karakter van openbare orde van de wet om het verhaalsrecht te beperken.

Om aan dit bezwaar tegemoet te komen en ten einde in de wet de afwijking van artikel 8 van de wet van 25 juni 1992 te garanderen en verdere discussie over de wettelijkheid van deze afwijking uit te sluiten, zou in artikel 88 van de wet van 25 juni 1992 uitdrukkelijk het mandaat aan de Koning kunnen worden gespecificeerd.

Aldus zou artikel 88, derde lid, van dezelfde wet kunnen worden aangevuld: "Voor minderjarigen beneden een door Hem bepaalde leeftijd, kan de Koning dit zelfs ingeval het schadegeval opzettelijk werd veroorzaakt."

Bij koninklijk besluit kan vervolgens het verhaal van de verzekeraar in de specifieke B.A.-verzekeringen worden uitgesloten of beperkt voor de gevallen van opzettelijke en grove fout van een minderjarige beneden een nader te bepalen leeftijd.

III. REACTIES VAN DE ANDERE DELEGATIES

1. Betreffende de te hanteren leeftijdsgrenzen :

De vertegenwoordigers van de gebruikers stellen vast dat nagenoeg de helft van de markt dekking geeft voor de opzettelijke fout van minderjarigen tot en met de leeftijd van 16 jaar.

CASO merkt op dat zowel de vertegenwoordigers van de gebruikers als de bevoegde deskundigen volledig uit het oog verliezen dat het hier gaat om een aanpassing van de verplichte minimumgarantievoorwaarden. Aangezien de verzekerden op de markt moeiteloos een verzekering kunnen vinden

peu près la moitié du marché), il n'y a pas de raison d'imposer ceci dans l'arrêté royal qui contient les garanties minimales d'un contrat RC vie privée.

Selon les *représentants des consommateurs*, l'article 8 de la loi du 25 juin 1992 ne contient pas une interdiction totale de couvrir le fait intentionnel, étant donné que l'article 101 de la même loi permet que dans certains cas la couverture soit octroyée pour le suicide. Rien n'empêche donc l'assureur de couvrir la faute intentionnelle de mineurs de moins de 18 ans.

Le CASO ne peut partager cette opinion. En effet, le principe d'interdiction de l'article 8 est applicable à toutes les assurances, alors que l'article 101 constitue une dérogation à ce principe général prévue par la loi elle-même dans une situation spécifique et pour une assurance spécifique.

Etant donné que la plupart du temps une définition assez large de la notion de "faute lourde" est donnée, les conditions minimales de garantie du contrat RC vie privée devraient peut-être également couvrir cette sorte de faute lorsque celui qui a causé le dommage a moins de 18 ans.

Plusieurs *experts* se demandent pourquoi les assureurs ne se tournent pas vers la pratique. Il y a, en effet, plusieurs polices qui couvrent le fait intentionnel causé par un mineur jusqu'à et y compris l'âge de 16 ans. Pourquoi la limite pour couvrir la faute intentionnelle en responsabilité civile vie privée est descendue jusqu'à et y compris l'âge de 14 ans ?

Ils remarquent par ailleurs, que l'âge de 16 ans est l'âge auquel on peut être considéré comme responsable en matière pénale.

Les *experts* plaident pour un retour à la formulation originale de l'article 6, 6° de l'arrêté royal du 12 janvier 1984, comme elle se présentait dans l'arrêté qui a été promulgué en 1984. La prime n'a pas beaucoup changé depuis 1984. Les parents ne verraient par ailleurs pas beaucoup d'inconvénients à une légère augmentation de la prime, si grâce à cela la faute intentionnelle de leurs enfants était couverte.

die dekking verleent voor opzettelijke fouten van minderjarigen (nagenoeg de helft van de markt), is er geen reden om deze dekking verplicht te maken in het koninklijk besluit dat de minimumgarantievoorwaarden van de overeenkomst BA privé-leven bevat.

Volgens de *vertegenwoordigers van de verbruikers* houdt artikel 8 van de wet van 25 juni 1992 geen totaal verbod in om dekking te geven voor het opzettelijk feit, aangezien artikel 101 van diezelfde wet toestaat dat er in bepaalde gevallen dekking gegeven wordt voor zelfmoord. Niets belet de verzekeraar dus om de opzettelijke fout van minderjarigen beneden de leeftijd van 18 jaar te dekken.

CASO is het niet eens met dit standpunt. Het verbod van artikel 8 geldt voor alle verzekeringen, terwijl artikel 101 op dit principe een afwijking vormt die de wet zelf toestaat in een specifieke situatie en voor een specifieke verzekering.

Aangezien er meestal een vrij ruime definitie gegeven wordt van het begrip "grote schuld", zou er voor deze soort fout misschien in de minimumgarantievoorwaarden van de overeenkomst B.A. privé-leven ook dekking gegeven moeten worden wanneer diegene die de schade veroorzaakt heeft nog geen 18 jaar oud is.

Meerdere *deskundigen* vragen zich af waarom de verzekeraars zich niet richten naar de praktijk. Er zijn immers heel wat polissen die dekking geven voor het opzettelijke feit gepleegd door een minderjarige tot en met de leeftijd van 16 jaar. Waarom moet de grens voor de dekking van de opzettelijke fout in burgerrechtelijke aansprakelijkheid privé-leven dan verlaagd worden tot 14 jaar ?

Verder merken ze op dat 16 jaar de leeftijd is waarop men als strafrechtelijk verantwoordelijk kan beschouwd worden.

De deskundigen pleiten voor een terugkeer naar de oorspronkelijke formulering van artikel 6, 6° van het koninklijk besluit van 12 januari 1984, zoals die voorkwam in het besluit dat in 1984 afgekondigd werd. De premie is sedert 1984 niet veel veranderd. De ouders zouden overigens naar mag aangenomen worden geen bezwaar hebben tegen een lichte premiestijging, indien hiermee de opzettelijke fout van hun kinderen gedekt zou zijn.

Le CASO fait observer que les représentants des consommateurs font abstraction de la ratio legis de l'arrêté royal socle RC vie privée. Les preneurs qui n'ont plus d'enfants en dessous de l'âge de 16 ans verront très probablement davantage d'inconvénients dans cette augmentation de prime que les autres. Si on ne rendait pas cette garantie obligatoire dans l'arrêté royal socle, les assureurs disposeraient de la liberté de prévoir deux types de couvertures : un pour les jeunes ménages et un pour les ménages composés seulement d'adultes.

Un *représentant des intermédiaires d'assurances* ne comprend pas pourquoi les assureurs veulent limiter à 14 ans la couverture de la faute intentionnelle dans le cadre de l'assurance responsabilité civile vie privée, alors que la majorité civile est fixée à 18 ans.

Le CASO estime cependant qu'il n'y a pas de lien à faire entre la limite d'âge pour la couverture de la faute intentionnelle et l'âge de la majorité civile: l'une concerne des faits et l'autre des actes juridiques.

2. Concernant les branches d'assurance considérées.

Pour un *représentant des intermédiaires d'assurances*, la couverture de la faute intentionnelle des mineurs devrait être étendue jusqu'à 18 ans à toutes les assurances de la responsabilité civile, afin de préserver la sécurité juridique et de protéger au maximum les victimes contre l'insolvabilité du responsable.

De leur côté, les *experts* confirment leur crainte quant à une objection possible de discrimination à l'encontre d'une réglementation qui se limiterait à la R.C. vie privée (voir ci-dessus, sub 3, 7).

Le CASO fait observer que, si discrimination il y a, elle résulterait plutôt du fait qu'en assurance RC vie privée il y a des conditions minimales de couverture obligatoire, alors que ce n'est pas le cas pour certaines autres assurances de responsabilité.

CASO merkt op dat de vertegenwoordigers van de verbruikers geen rekening houden met de *ratio legis* van het koninklijk besluit dat de minimumgarantievoorwaarden van de overeenkomst BA privé-leven bevat. Verzekeringnemers die geen kinderen onder de 16 jaar meer hebben zullen hoogstwaarschijnlijk meer gekant zijn tegen deze premieverhoging dan andere verzekeringnemers. Indien deze waarborg niet verplicht gemaakt zou worden in het koninklijk besluit dat de minimumgarantievoorwaarden bevat, zouden de verzekeraars de vrijheid hebben om twee soorten dekkingen aan te bieden : een voor jonge gezinnen en een voor gezinnen die enkel uit volwassenen bestaan.

Een *vertegenwoordiger van de tussenpersonen* begrijpt niet waarom de verzekeraars de dekking van de opzettelijke fout in het kader van de verzekering burgerrechtelijke aansprakelijkheid privé-leven willen beperken tot 14 jaar, terwijl de burgerlijke meerderjarigheid vastgesteld is op 18 jaar.

CASO is echter van mening dat er geen verband gelegd moet worden tussen de leeftijdsgrens voor de dekking van de opzettelijke fout en de leeftijd van burgerlijke meerderjarigheid: de ene heeft betrekking op feiten en de andere op juridische handelingen.

2. Betreffende de betrokken verzekeringsbranchen.

Volgens een *vertegenwoordiger van de tussenpersonen* zou de dekking van de opzettelijke fout van minderjarigen tot 18 jaar uitgebreid moeten worden tot alle burgerrechtelijke aansprakelijkheidsverzekeringen, zodat de rechtszekerheid gevrijwaard kan worden en de slachtoffers maximaal beschermd kunnen worden tegen het onvermogen van de aansprakelijke.

Van hun kant herhalen de *deskundigen* hun bedenkingen in verband met een mogelijk verwijt van discriminatie, dat kan gewekt worden tegen een regeling die zich tot de B.A. privé-leven beperkt (zie hierboven, sub 3, 7).

CASO merkt op dat indien er al sprake kan zijn van discriminatie, die eerder zou voortvloeien uit het feit dat er in de verzekering BA privé-leven minimumgarantievoorwaarden voor verplichte dekking worden opgelegd terwijl dit niet het geval is voor sommige andere aansprakelijkheidsverzekeringen.

IV. RÉSUMÉ

L'article 8 de la loi du 25 juin 1992 s'appliquant également à d'autres assurances de la responsabilité, il est préférable d'éviter toute modification de cet article.

La Commission est d'accord à l'unanimité pour que l'assureur de la responsabilité dispose en tout cas de la liberté contractuelle de couvrir la responsabilité personnelle des mineurs pour les dommages causés intentionnellement jusqu'à et y compris l'âge de 16 ans.

La Commission, exception faite du CASO, propose en outre d'introduire dans l'assurance RC vie privée l'obligation légale d'accorder la couverture des sinistres intentionnels causés par les mineurs en dessous d'un certain âge (U.P.E.A.: 14 ans et moins; experts: 16 ans et moins; représentants des consommateurs et des intermédiaires: 18 ans et moins). Dans le cadre juridique actuel, cette obligation pourrait être introduite sans modification législative radicale en faisant usage du pouvoir déjà accordé au Roi par l'article 87, §2, dernier alinéa de la loi du 25 juin 1992 relatif à la non-opposabilité des exceptions dans les assurances non obligatoires de la responsabilité civile. En l'espèce, une disposition pourrait être insérée dans l'arrêté royal du 12 janvier 1984 relatif à l'assurance RC vie privée. Certains membres de la Commission estiment souhaitable d'étendre ce régime à toutes les assurances (non-obligatoires) de la responsabilité.

Dans un deuxième volet, la majorité de la Commission propose, afin de protéger le mineur (et sa famille), d'user de la faculté légale de supprimer totalement le recours de l'assureur contre le mineur auteur d'un sinistre intentionnel. Les représentants des entreprises contrôlées, par contre, ne sont pas partisans d'une suppression légale du recours.

Une alternative pourrait consister à déterminer expressément et limitativement dans la loi les cas d'actes intentionnels dans lesquels est maintenu le droit de recours de l'assureur contre le mineur.

IV. SAMENVATTING

Daar artikel 8 van de wet van 25 juni 1992 ook op andere aansprakelijkheidsverzekeringen van toepassing is, is het verkieselijk iedere wijziging van dit artikel te vermijden.

De Commissie gaat unaniem akkoord om aan de aansprakelijkheidsverzekeraar in ieder geval de contractuele vrijheid te laten om dekking te verlenen aan de persoonlijke aansprakelijkheid van minderjarigen wegens opzettelijk veroorzaakt schadegeval tot en met de leeftijd van 16 jaar.

De Commissie, met uitzondering van C.A.S.O., stelt bovendien voor om in de verzekering B.A. privé-leven de wettelijke verplichting op te leggen tot het dekking verlenen voor opzettelijke schadegevallen gepleegd door minderjarigen tot een bepaalde leeftijd (B.V.V.O.: 14 jaar en jonger; deskundigen: 16 jaar en jonger; verbruikers en vertegenwoordigers van de tussenpersonen: 18 jaar en jonger). In het huidige juridisch kader zou deze verplichting zonder ingrijpende wetswijzigingen kunnen worden opgelegd door gebruik te maken van de thans reeds in artikel 87, §2, laatste lid van de wet van 25 juni 1992 aan de Koning toegekende bevoegdheid betreffende de niet-teenwoordigheid van excepties in niet-verplichte aansprakelijkheidsverzekeringen. In casu zou in het koninklijk besluit van 12 januari 1984 betreffende de verzekering B.A. privé-leven een bepaling kunnen worden toegevoegd. Sommige leden van de Commissie achten het wenselijk deze regeling uit te breiden tot alle (niet-verplichte) aansprakelijkheidsverzekeringen.

In een tweede luik stelt de meerderheid van de Commissie voor om, ter bescherming van de minderjarige (en zijn familie), gebruik te maken van de wettelijke mogelijkheid tot volledige afschaffing van het verhaalsrecht van de verzekeraar tegen deze minderjarige die het schadegeval opzettelijk heeft veroorzaakt. De vertegenwoordigers van de gecontroleerde ondernemingen daarentegen zijn geen voorstander van een wettelijke afschaffing van het verhaalsrecht.

Een alternatief zou erin kunnen bestaan op uitdrukkelijke en beperkende wijze in de wet de opzettelijke daden te omschrijven op grond waarvan het verhaalsrecht van de verzekeraar tegen de minderjarige behouden blijft.

Une autre alternative encore (à combiner, le cas échéant, avec l'alternative visée ci-dessus) consisterait à limiter le montant du recours et donc le montant du dommage à supporter par le mineur.

Dans le cadre juridique actuel, cette solution pourrait se concrétiser d'abord par la modification de l'article 88, al. 3 de la loi du 25 juin 1992 et deuxièmement en faisant usage du pouvoir déjà accordé au Roi de limiter le droit de recours de l'assureur.

Enfin, la Commission souligne que l'instauration d'un régime légal de couverture de sinistres intentionnels causés par les mineurs suppose la garantie d'une protection légale au moins égale des victimes et du mineur au regard de la couverture des fautes lourdes commises par les mineurs.

-♦-

5. QUESTIONS EN SUSPENS

En cours de discussion quelques questions sont apparues pour lesquelles il n'a pas encore été trouvé de solution. La Commission a l'intention d'y revenir encore plus tard:

- la description de la notion d'acte intentionnel au sens de l'article 8 de la loi du 25 juin 1992; (cf. Cass., 5 décembre 2000, Verkeersrecht 2001, 176; De Verz. 2001, 256, noot M. Houben; Cass. 12 avril 2002, J.L.M.B. 2002, 1218, DENOEL, E, "Assurance des responsabilités civiles extra-contractuelles découlant de la vie privée", Bull. Ass., 1987, 59); l'interprétation des notions de "tiers responsables" et de "mauvaise intention" dans l'article 41 de la loi sur le contrat d'assurance terrestre;
- la liberté des parties de décrire la notion de "faute lourde";
- la charge de la preuve de la faute grave et intentionnelle (voir à ce sujet e.a. Cass. 5 janvier 1995, Arr. Cass. 1995, 19; R.W. 1995-96, 29; J.L.M.B. 1996, 336; De Verz. 1996, 605; Cass. 25 février 2000, T.B.H. 2001, 456; Cass. 7 juillet 2001, R.C.J.B. 2003, 5 note M. Fontaine; R.W. 2001-02, 890, note G. Jocqué; Cass. 18 janvier 2002, J.T. 2002, 322, note; R.C.J.B. 2003, note

Weer een ander alternatief (desgevallend te combineren met het voorgaande) zou erin bestaan het verhaal en dus het schadebedrag dat ten laste van de minderjarige komt qua bedrag te beperken.

In het huidig wettelijk kader zou deze oplossing kunnen worden uitgewerkt door vooreerst een wijziging in te voeren in artikel 88, lid 3 van de wet van 25 juni 1992 en ten tweede gebruik te maken van de thans reeds aan de Koning toegekende bevoegdheid om het verhaalsrecht van de verzekeraar te beperken.

De Commissie benadrukt tenslotte dat in geval van invoering van een wettelijke regeling voor de verzekering van opzettelijke schadegevallen gepleegd door minderjarigen, minstens een gelijke wettelijke bescherming van de slachtoffers en de minderjarige moet worden gegarandeerd met betrekking tot de verzekering van zware fouten gepleegd door minderjarigen.

-♦-

5. RESTERENDE VRAGEN

In de loop van de discussie zijn er enkele vragen aan bod gekomen waarop geen of nog geen antwoord gegeven is. De Commissie neemt zich voor hierop later terug te komen:

- de begripsomschrijving van het begrip "opzet" in de zin van artikel 8 van de wet van 25 juni 1992; (cf. Cass., 5 december 2000, Verkeersrecht 2001, 176 : De Verz. 2001, 256, noot M. Houben, DENOEL, E, "Assurance des responsabilités civiles extra-contractuelles découlant de la vie privée", Bull. Ass., 1987, 59); de interpretatie van de begrippen "aansprakelijke derde" en "kwaadwillig opzet" in artikel 41 Wet Landverzekeringsovereenkomst;
- de vrijheid van de partijen om een begripsomschrijving te geven van "grote schuld";
- de bewijslast met betrekking tot de grote en opzettelijke fout (zie desbetreffend o.a. Cass. 5 januari 1995, Arr. Cass. 1995, 19; R.W. 1995-96, 29; J.L.M.B. 1996, 336; De Verz. 1996, 605; Cass. 25 februari 2000, T.B.H. 2001, 456; Vraag nr. 129, F. Erdman, 9 februari 2001, Document Kamer 14 mei 2001, Cass. 7 juli 2001, R.C.J.B. 2003, 5 noot M. Fontaine; R.W. 2001-02, 890,

M. Fontaine; R.G.A.R. 2003, nr. 13.659; Rapport de la Cour de Cassation 2000-2001 et 2001-2002, www.cass.be; Vraag nr. 129, F. Erdman, 9 février 2001, Document Chambre 14 mai 2001, Cass. 18 janvier 2002);

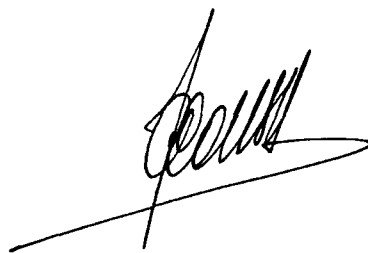
- la subrogation de l'assureur de la responsabilité civile des parents contre l'enfant;
- les aspects typographiques de l'exclusion (Cf. article L 112-4 du Code des Assurances français "Les clauses des polices édictant des nullités, des déchéances ou des exclusions ne sont valables que si elles sont mentionnées en caractères très apparents");
- l'impact de l'exclusion de la faute (intentionnelle ou grave) dans l'assurance responsabilité sur la portée de la couverture dans l'assurance protection juridique;
- le caractère obligatoire de l'assurance RC vie-privée.

noot G. Jocqué; Cass. 18 januari 2002, J.T. 2002, 322, noot; R.C.J.B. 2003, noot M. Fontaine; R.G.A.R. 2003, nr. 13.659; Jaarverslag Hof van Cassatie 2000-20001 en 2001-2002, www.cass.be)

- de subrogatie van de verzekeraar van de burgerlijke aansprakelijkheid van de ouders tegen het kind;
- de typografische aspecten van de uitsluiting (cf. artikel L 112-4 Franse Code des Assurances "Les clauses des polices édictant des nullités, des déchéances ou des exclusions ne sont valables que si elles sont mentionnées en caractères très apparents");
- de impact van de uitsluiting van (opzettelijke of grove) fout in de aansprakelijkheidsverzekering op de draagwijdte van de dekking in de rechtsbijstandverzekering;
- het verplicht karakter van de BA privé leven-verzekering.

Le Président,

De Voorzitter,

H. COUSY